

EGYÉRTELMŰEN ÉS VÉGÉRVÉNYESEN A KÖLTÉSZET

BESZÉLGETÉS VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓVAL

– *Legújabb könyv-hír felőled egy ötven évet felölelő, gyűjteményes verskötet, a Koponyámban gyertya, melyet Jánosi Zoltán monografikus igényű, értő elemzése zár. A kiadó ajánlásában az szerepel, hogy „kiválogatott száz verse lírájának kristályszerű összegzéseként vall a történelemről, a nemzetéről, önmagáról” – hogyan állt össze ez a válogatás, mennyire tükrözi a saját szemléletedet, mi volt, amit sajnáltál, hogy kimaradt a kötetből a keretek meghatározottsága miatt?*

– Az utóbbi két-három évben barátaim közül többen is jelezték, hogy szívesen látnák már összegyűjtött verseim kötetét. Mivel magam tudom leginkább, mivel rendelkezem, becslésem szerint ez sem tenne ki többet kétszáz versnél, s az olvasó talán el is mosolyodna egy ilyen karcsú kis összes láttán. Egy átgondolt válogatásnak viszont jóval több értelmét láttam, így a múlt év őszén hozzákezdtam az összeállításához. Magam korlátoztam a fél évszázad anyagát száz versre, mert ennyiből már kikerekedhet az én kis világom, amelyben akár az olvasó is otthonra lelhet. Száz vers még nem okozhat csömört, hogy az olvasó zsbongó aggyal kényszerüljön szabadulni tőle. Csak azokat a verseket vettem fel a kötetbe, amelyek megítélésem szerint két, három, esetleg négy évtized múltán is megtartották viszonylagos értéküket. Már a válogatás közben élvezhettem Jánosi Zoltán professzor baráti biztatását és szakmai tanácsait, aki egy alapos, költészetem rétegeit feltáró és értelmező utószót készített a kötethez. Az anyagot a könnyebb tájékozódás végett öt tematikai ciklusba rendeztem el. *A szellembeszéd* a gondolati versek ciklusa, *az Akit bölcsőbe szültek* a személyes sors és dráma tépelődéseit egyesíti, *a Frivol furulyán* a szerelem igéit variálja, *a Sikoly és sóhaj*-ban a történelem által sokat rángatott szülőföldünk sorsa elevenedik fel, *a Palackba zárt üzenet*-ben pedig az egykor keresztény Európáért, az emberiségért, a bizonytalan jövőért aggódó versek sorakoznak. Ennek a ciklusnak lett záró, és egyben a kötet címadó verse a *Koponyámban gyertya*, hogy egy villanásra a hamleti kérdésre is koncentrálni

tudjunk. Ami saját mustrámnak köszönhetően kimaradt, nem tagadom meg azokat sem, de különösebb sajnálat nélkül hagytam őket korábbi köteteim ülepítőjében. Talán elérkezik egyszer az ő idejük is.

– *Nyilván nem véletlen, hogy éppen száz vers került a válogatásba, így, a trianoni békediktátum centenáriumán. Milyen közérzettel ért az évforduló, és ha ma írsz, beszélsz nemzetről, összetartozásról, szétszakítottságról, az milyen alaphangról szólal meg?*

– Valóban szebben hangzana, ha azt mondhatnám, hogy Trianon 100. évfordulója miatt döntöttem a száz vers mellett, de valójában ez meg sem fordult a fejemben, hiszen a válogatás idején még csak '19-et írtunk. Egyszerűen ennyit láttam jónak, elegendőnek. A felvetődött párhuzam tehát a merő véletlen műve, ám ennek ellenére teljesen indokolt és jogos. Már csak azért is, mert Trianon harmadik nemzedékének a rossz szellem már a sejtjeibe fészkelte magát. Ha apáink életét még „csak” megkeserítette, a mienket már születésünktől uralja, táplálja, növeli közösségeinkben a kollektív depressziót. Apáinknak – ha rövidre sikeredett is – a visszacsatolásokkal mégiscsak volt egy valós haza-élménye, de nekünk ez sem adatott meg. A kettős állampolgárság ugyan gyógyír lehetne legtöbb bajunkra, ám az idegenek által bitorolt szülőföld tudata ezt a tiszta érzést is beszennyezi. Erről szól jórészt a költészetem. Magyarságomat minden – geopolitikai környezetemben és a világban tapasztalt – hátránya ellenére a legszebb csodaként élem meg, viszont verseimben direkt és harsány módon soha nem hangoztatom. Pont elég utalni nagy veszteségeinkre, ahogyan Juhász Gyula is teszi a *Testamentomban*. „*Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk*” – mondja bánattal telten, s amikor Lévát, Szigetet és Váradot emlegeti, szinte láthatóan vérzik a szíve. Hozzá hasonló az én hazafiságom. A külvilág felé nagyon szerény, de befelé annál mélyebb. Hogy gyakorta szenvedek miatta, hogy a lelkem örökös kínok célpontja, ezek tünetek, már csak az okozatok reakciói. Ezekről tudok beszélni, ám a kiváltó okok, mert annyira nyilvánvalók, nem valók már versbe. Vannak éppen elegen, akik száz éve harsogott szólamokkal züllesztik őket közhelyekké. Sokkal inkább nemzetünk és kultúránk nagyjainak szellemét megidézve, velük azonosulva, történelmi szituációkat teremtvé gerjesztek verseimmel érzéseket, vonok párhuzamot a múlt s a jelen között, az ő nyelvükön mondok ki nemzettudatot építő gondolatokat, amelyeket igen sokan megértenek és magukévá fognának.

– *Mit gondolsz, milyen esélyei vannak manapság a kisebbségi helyzetekbe szorult magyar irodalomnak arra, hogy teljes értékű részként tekintsen rá a kánon? Hogy látod, van különbség a befogadást illetően abban, hogy egy új mű a Helikonban, az Együttben vagy valamelyik magyarországi folyóirat hasábjain jelenik meg? Te hogyan választod meg a publikációs tereidet?*

– Az, hogy ma kisebbségi magyar irodalmakról kell beszélnünk, egyértelműen Trianon egyik halmazati büntetése. Ez a geopolitikai földrendés a társadalom és a gazdaság mellett a kultúrát is szétszabdalta. Ahány nemzetrészt, annyi kultúra, annyi önálló életre kényszerített irodalom. A két háború közötti csehszlovák korszak idején alkotó elődeink azonban (a beregszászi Tamás Mihály, az ungvári Rácz Pál, a munkácsi Sáfáry László) a szlovenszkói magyar irodalmat gyarapították, munkásságukra ma is a felvidéki magyar irodalom részeként tekintenek. A kárpátaljai magyar irodalom tehát a 2. világháborút követően, a Felvidékhez és Erdélyhez képest is jelentős időbeli hátránnyal kezd csak kibontakozni. Gyötrelmes indulás volt ez, hisz a magyar írásbeliség megtartásáért is meg kellett küzdeni. Épp elég szegénységi bizonyítvány, hogy a korabeli magyarországi kritika sokáig két íróst (Balla László és Kovács Vilmos) irodalomként emlegette a kárpátaljait. A fejlődés első ígérete a '60-as évek végétől, a '70-es évek elejéről való, de újabb és jelentősebb műveket is felmutató fejlődésről csak a '80-as évek végétől beszélhetünk. A magyarországi szakmai szervezetekkel való kapcsolatok az ezredforduló táján válnak rendszeressé, s ez a fordulat lassan meghozza az eredményeit. Mára öt József Attila-díj és számos más szakmai és állami elismerés jelzi a kárpátaljai magyar irodalom eredményeit, amelyek az egyik kánon szerint valóban méltóak a figyelemre, a másik azonban tudomást sem vesz róla.

Az egyértelmű, hogy egy határon túli alkotó számára a magyarországi szakmai folyóiratokban elhelyezett művek a korábbi évtizedekben nagyobb rangot jelentettek az otthoni publikációknál, ám a kolozsvári *Korunk* és a *Helikon*, a felvidéki *Irodalmi Szemle* már jó ideje felzárkóztak az anyaországi fórumok színvonalához, s talán jó úton halad efelé a kárpátaljai *Együtt* is. Ezt mi sem igazolja jobban, mint hogy anyaországi szerzők is szívesen és rendszeresen jelennek meg az imént emlegetett folyóiratokban. Én többnyire a *Kortárs*, a *Hitel*, a *Magyar Napló*, a *Bárka*, a *Korunk*, a *Helikon*, az *Irodalmi Szemle* és az *Együtt* folyóiratoknál helyezem el ritkán születő verseimet és egyéb munkáimat.

– *Elkötelezetten gyűjtöd a népköltészetet már régóta, és számos eleme a saját költészetedet, munkásságodat is gazdagítja. Egyértelműen nem szűk látókörűen vagy kirekesztően tekintesz erre a hagyományra – a ruszin népbaladákat magyarra is fordítottad, elérhetővé tted a tágabb közönség részére. Mit adott számodra ez a folyamatos kutatómunka, és hogyan találják egyszer csak otthon magukat a balladai elemek egy-egy Vári Fábián-versben?*

– A népköltészet bizonyos műfajai (a népballada, a mese, a monda, a hiedelmek) már ifjúkoromtól fogva érdekelték. Felnöve és tisztázva a hozzájuk való kötődésemet, rájöttem, hogy a középkortól alakuló, fokozatosan formálódó, kezdetben latin nyelvű magyar irodalom egyik bölcsőjét tisztelhetjük ebben a felbecsülhetetlen szellemi hagyatékban. Horváth János az *Ómagyar Mária-siralom* kapcsán azt tartja, hogy a magyar ősköltészet és a latin egyházi himnusz nászából született meg a magyar költészet, de sok más irodalomtörténeti emlékünkből is megfigyelhető ehhez fogható kölcsönhatás. Nemzeti klasszikusaink munkásságában – Cskonainál, Fazekasnál, Petőfinél, Aranynál – de a későbbiek során Nagy Lászlónál, Sinkánál, Szilágyi Domokosnál, Farkas Árpádnál, Ferenczes Istvánnál is markánsan kimutatható a népköltéssel való szorosabb közösség. Nem egy jeles alkotásuk folklór-élmény hatására született, költészetük láthatóan magán viseli a népköltészet sok évszázados védjegyét. Azt hiszem, magam sem mentesültem a folklór, különösképpen a népbaladák, mondák és hiedelmek hatása alól, amelyek elsősorban a költői gondolkodásomat állították át a maguk mintájára, de egyes értelmezések szerint nyelvi tekintetben is tetten érhető nálam a népi képalkotás sajátos logikája. Egyes verseim (*Három árva, Várad felől, Ajánlás nélkül, Báthory Anna, Táltosok*) tömörség, gondolati szaggatottság, drámaiság és az epikai elemek tekintetében kimondottan a népbaladák húrjain keletkeztek, s ebben – talán hihetetlen – de egyáltalán nem volt szándékosság. Úgy látszik, a folklór teremtő ereje a tudatalattimban is jelen van, és ott befolyásolni képes az alkotási folyamatot.

– *Ha már zeneiségről is volt szó, a Berekfürdői Írótáborban például gyakran felcsendülnek verseid – dalokként is. Igaz, már régóta, többen felfedezték költészeted misztikus zeneiségét. Vannak kedvenceid a megzenésített versek között, megtalálod bennük a saját hangodat? És ha már Berekfürdőnél tartunk, mit jelent számodra ez az őszi tábor?*

– Berekfürdő egy sajátos kis Helikon a Nagykuságban. Az áldott gyógyvíz és a Győrffi Sándor szobrai által teremtett művészarát környezetbe az ezredforduló táján hívott össze először vele egy elvet valló íróársakat Körmendi Lajos, boldog emlékezetű táboralapítónk. Berekfürdő és az írók attól fogva hűséget esküdtek egymásnak. Itt hajtunk fejet időközben elhunyt barátaink – Körmendi Lajos, Nagy Gáspár, Szeiti Ernő, Oláh János, Rékasi Ildikó, Antall István, Dienes Eszter, Szabó Bogár Imre, Jókai Anna és Hajdú Lajos emléke előtt, itt áldozunk a víznek és a bornak, s olykor – Kocsis Csaba táborszervező gitárjának szavára – dalra is fakadunk. Csaba különös érzékkel talál rá a neki tetsző versek dallamára, s énekel az én verseim közül is néhányat legnagyobb megelégedésemre. Egyik – *Mítosztöredék* című, Antall Istvánnak ajánlott versemre szerzett – dalát különösen szeretem, és szereti a közönség is, mivel e harmóniában a vers és muzsika tökéletesen egymásra találtak, s egymást erősítve már sokkal többet jelentenek. Így talál vissza a költészet ősrégi gyökereihez.

Berekfürdő olyan nekem, akár egy szerzett rokon kedves otthona, ahová alkalomadtán családomat, unokáimat is boldogan elhozhatom. Berekfürdő maga a nyugalom és a béke. Ezt érezzük akkor is, amikor a búcsú napján a település kedves és szép lelkeszének ígéhirdetését hallgatva imára kulcsolódunk az ujjaink.

– Fiatal költőként voltak mestereid, példaképeid? Ha három olyan alkotót kellene megnevezned, akiknek a művészete kétségtelenül hatással volt rád – akár csak laza, nehezen magyarázható logikával is –, kiket említenél? És kik azok az utánad indultak közül (esetleg egészen fiatalok), akik számodra is fontos témákat és neked tetsző módon írnak meg?

– Verselgető fiatalemberként, tizenévesen még nem ismerhettem eléggé a magyar irodalmat. A rendelkezésemre álló kínálatból Arany Jánost olvasgattam szívesen, mellette pedig Ábrányit, Reményiket és Gyóni Gézát, a kortárs szerzők közül pedig Váci Mihályt. Első zsenyéim is ebben a tükörben lehet elképzelni. Az S. Benedek Andrással való ismeretségem és későbbi barátságom idején azonban tágabbra nyílt a szemem, s mellette viszonylag gyorsan ráéreztem a képalkotó költészet lényegére. Őt vallom ezért ma is első mesteremnek, ám amitől igazán megszédültem, az József Attilának a világot minden részletében értő és érző költészete volt. Ezen túl Nagy László népi gyökerű szürrealizmusa hatott rám igazán, s harmadikként a magyar a népi líra mélyebb és rétegeztebb értelmű, ugyancsak szürrealista elemekkel

villogó vonulatát említtem. Ezeken kívül sok más költőt is nagyon szerettem s szeretek ma is, amennyiben verseik nyomot tudnak hagyni bennem.

A fiatalabbak közül – az egyszerűség végett Kárpátaljánál maradva – Bakos Kiss Károly nevét említtem elsősorban, aki 2005-2007 táján jelentkezett az *Együtt*nél mesterien kimunkált, rendkívül szépen szóló és hatásos verseivel. Munkáit olvasva az is megfordult a fejemben, hogy izetlen tréfát űz velünk valaki, hogy valamelyik klasszikus költőnk, talán épp Szabó Lőrinc kevésbé ismert verseivel teszteli szerkesztői éberségünket. A versek szerzője azonban – hamarosan meggyőződtem róla – valóságos személynek, kivételes képességű költőnek bizonyult. Sajnos, néhány éve olyan fordulat állt be az életében, amelynek következtében elveszítette költői hangját. Azt hiszem, nagyon bánja már, hogy így elzüllött az irodalomtól, de őszintén mondom, az én bánatom sem kisebb az övénél. Vigasztal ugyanakkor, hogy pár éve Marcsák Gergely személyében új költői tehetség jelentkezett nálunk, aki első kötetéért a GéreczAttila-díjat és az MMA Könyv Nívódíját is elnyerte. Nyitva tehát a pálya már előtte is, kívánom, hogy „hadd írjon szépet s jót”, egyre több, a mi lelkünket is gyámolító „boldog éneket.”

– Nemcsak alkotóként, hanem rendkívül fontos közéleti, szerkesztői, kultúráirányítói szerepben is segítetted és segített a kárpátaljai magyar közösséget. Az Együtt folyóiratot szamizdat kiadvány korától vezetted át a mai, meghatározó kárpátaljai irodalmi folyóirat státuszába. Milyennek látod jelenleg az ottani magyar irodalmi életet?

– A '70-es évek elején viselt dolgaimra, akkoriban bimbózó polgárjogi mozgalmunkra a rendszerváltozáskor még jól emlékeztek Kárpátalján, s joggal várták tőlem, hogy a folytatásban is részt vegyek. Így 1989 februárjában a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alakuló ülésén én is ott voltam Ungváron. Tíz éven át tevékenyen is részt vettem érdekvédelmi szervezetünk vezető testületeinek (választmány, elnökség) munkájában, de 1999-ben átadtam a helyemet fiatalabb, több ambícióval bíró, kimondottan politikai pályára készülő küzdőtársaimnak. 2002-ben aztán Dupka Györggyel és Nagy Zoltán Mihállyal, mivel Kárpátalján a korábbi irodalmi fórumok (*Hatodik Síp, Pánsíp*) megszűntek, létre hívtuk az 1966-1967 között még csak szamizdatként létező *Együtt* című, kezdetben negyedévente megjelenő folyóiratot, s ezzel – már biztosan állíthatom – megteremtettük a kárpátaljai magyar irodalom további fejlődésének feltételeit. 2009-től Nagy Zoltán

Mihálytól átvéve, én szerkesztem a lapot, és 2012-től már évente hat alkalommal jelenünk meg folyamatosan. Számos fiatal alkotó nőtt fel a szemünk előtt. Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea, Marcsák Gergely, Nagy Tamás, Kertész Dávid, Kopriva Nikolett, Csorniy Dávid valamennyien az *Együtt* holdudvarához tartozó Kovács Vilmos nevét viselő irodalmi társaságban képezték magukat és egymást. A társaság alapító elnöke és programjának kidolgozója Csordás László szerkesztőtársam, aki egyébként képzett irodalomtörténész. De meg kell említenem az Előretolt Helyőrség Íróakadémiát is, amely ösztöndíjakkal és első köteteik kiadásával támogatja fiataljainkat, akik ez által máris szélesebb ismertségre tehettek szert. Ők jelentik a folytatást, amelyet Társaságuk névadója, Kovács Vilmos igen fontosnak tartott, s így a kárpátaljai magyar irodalom jövőjét illetően már nekem sincsenek kételyeim.

– *Két regény szakítja meg a verseskötetek sorozatát, mindkettő önéletrajzi ihletésű. Az első, a 2011-ben megjelent Tábori posta katonaregény, melyben a szovjet hadseregbe besorozott magyar fiatalember németországi szolgálatra is kényszerül. A 2018-ban megjelent Vásártér az ötvenes-hatvanas évekbeli Kárpátaljára kalauzolja az olvasót, gyermeki perspektívából mutatva rá a magyar közösség küzdelmes élethelyzeteire. Hogyan, miért jelent meg ez a fajta elbeszélői hang a munkásságodban, és milyen helyet foglal el a próza az életművön belül?*

– Az ezredfordulóg szinte fel sem merült bennem, hogy prózát is írjak, mert meg voltam győződve róla, hogy a versbeszéd tökéletesen kimeríti nem túl gyakori megszólalásaimat. Ha azonban jobban átgondolom az egészet, rájövök, hogy elhamarkodottan vélekedtem, mert mindig is mocorgott bennem némi hajlandóság a próza iránt. Gyerekkoromban még csak hallgattam a felnőttek beszédét, s ha nem éppen gyerekfülnek való volt a téma, valaki megjegyezte, hogy zsinhely van a háztetőn. A szólás eredetével ma sem vagyok teljesen tisztában, de értelme az volt, hogy ilyenkor ki kellett mennem a házból, miközben majd megevett a kíváncsiság az iránt, amit már nem hallhattam. Máig sajnálom a férfiak rögzíthetetlenül elvesztegetett háborús és lágerélményeit, melyeket a legjobb memória sem képes reprodukálni. Érettebb fejjel aztán én is beszélni kezdtem múltbeli dolgaimról, s amikor a rádiós Antall Istvántól komolyabb biztatásokat kaptam, le is írtam katonaságom néhány epizódját. A közölt részletekre Szakolczay Lajostól, majd Ilia Mihály tanár úrtól is jöttek a folytatásra buzdító szavak, s végül elkezdtem a *Tábori posta* írását. Amikor könyvalakban is megjelent, bizonyára a téma egyedisége

miatt, öt-hat recenzió s legalább három komolyabb elemzés foglalkozott vele. Ez igen jólesett, s pár esztendő múlva hozzázézdtem – nem csak a szépre emlékezve – korai gyerekkorom eseményeinek leírásához. Meggyőződésem, hogy kár lett volna a feledésnek adni családunk és a tiszaujlaki emberek '50-es, '60-as évekbeli életének, küzdelmeinek bennem lerakódott emlékhalmazát. Kellő és értő fogadtatást kapott a kritikától a *Vásártér* is, mégsem tartom magam prózaírónak, hiszen a közvetlen közelemben is vannak, akik nálam sokkal magabiztosabban bírják a prózanyelvet. Azt hiszem mégis, hogy meg kellett írnom ezt a két könyvet, hogy teljesebb, árnyaltabb, megismerhetőbb és értelmezhetőbb legyen eddigi szerény munkásságom, melynek egyértelműen és végérvényesen a költészet a meghatározó eleme.

Farkas Wellmann Éva

